

УДК 098:821.161.2Куліш:027.7:378.4(477.74-21)

Д. В. Ревенко

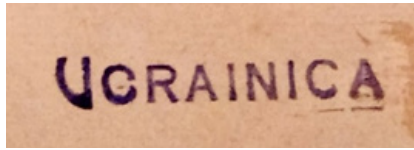
**ВИДАННЯ ТВОРІВ П. КУЛІША ІЗ РОЗПОРОШЕНОЇ
КОЛЕКЦІЇ UCRAINICA У ФОНДАХ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

Дана стаття присвячена 200-річному ювілею з дня народження відомого українського письменника, ученого-філолога, перекладача, літературного критика, публіциста, історика, етнографа, фольклориста, редактора та видавця Пантелеймона Куліша. Подано короткий огляд творчої спадщини П. Куліша на прикладі рідкісних видань, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в розпорошеній колекції Ucrainica.

Ключові слова: українська книга, Ucrainica, україніка, П. Куліш.

Книжковий фонд Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова завжди поповнювався українськими виданнями від заснування і до сьогодні. На поч. 20-х рр. ХХ ст. у Центральній науковій бібліотеці м. Одеси (таку назву мала сучасна Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова із 1924 по 1930 рік) стало актуальним відкриття окремого відділу української книги – Українського кабінету, метою якого стало збирання та комплектування українського книжного фонду. У 1925 р. кабінет було переорганізовано в окремий відділ – Ucrainica [1, с. 3]. До відділу Ucrainica зараховували книги, надруковані українською та іншими мовами, які стосувалися історії України, історії розвитку українського мовознавства та літератури. Про належність примірників до фонду засвідчував штамп «UCRAINICA» [2, с. 149], що розміщувався переважно на титульному аркуші чи на верхній кришці палітурки. За даними від 1928 р. загальна кількість книг у відділі нараховува-

ла приблизно 50 тис. одиниць, 25 тис. назв [4, с. 117].

Лл. 1. Штaмп відділу «UCRAINICA»

Одне із важливих завдань для співробітників відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – розкриття українського бібліотечного зібрання та його наукове опрацювання. Це передбачає з'ясування походження, історії комплектування книжкового масиву та фіксації його сучасного стану.

У Науковій бібліотеці книги з колекції Ucrainica не складають окремого відділу, а розпорошені у фондах. Шляхом фронтального перегляду книжкового фонду бібліотеки ведеться робота з реконструкції українського книжкового зібрання. На сьогодні встановлено близько трьохсот примірників зі штампом «UCRAINICA».

У процесі роботи з розпорошеною колекцією Ucrainica у фондах Наукової бібліотеки було встановлено, що окрім книг з історії українського мовознавства XIX–XX ст., досліджень з історії України, вагому частину зібрання становлять рідкісні та цінні видання творів українських літературних класиків. Ми звернулися до творчого доробку Пантелеймона Куліша (1819–1897) з нагоди його 200-річного ювілею.

Про П. Куліша можна говорити як про поета і прозаїка, історика й етнографа, перекладача й мовознавця, літературного критика, публіциста й культурно-освітнього діяча. Свою творчу роботу він поєднував із державною службою та громадською діяльністю. Він розробив систему українського алфавіту та правопису, так звану кулішівку. П. Кулішу вдалося відкрити власну друкарню, де видавав свої твори та твори сучасних на той час письменників.

Пантелеймон Куліш розпочав творчу діяльність у 1839 р. Перші його твори були написані російською мовою в жанрі фольклорної фантастики – це оповідання «О том, от чего в местечке Воронеже высох Пешевцов став» та «О том, что случилось с козаком Бурдюгом на Зеленой недели», які опублікував в альманасі «Киевлянин», а в 1841 р. у журналі «Ластівка» видав їх українською мовою [3, с. 9].

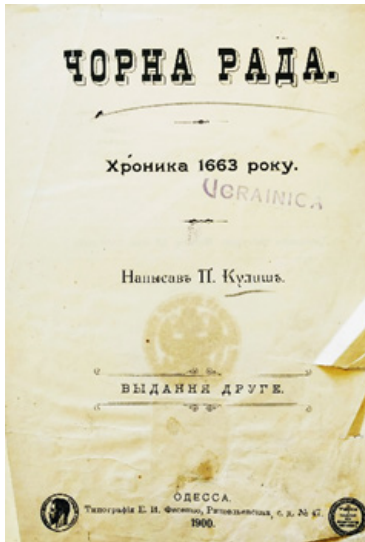

**Іл. 2. Портрет
Пантелеймона
Олександровича Куліша**

У Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова зберігається рідкісне прижиттєве видання П. Куліша «Михаил Чарнышенко, или Малороссия 80 лет назад». Цей твір став першою літературною спробою Куліша в жанрі історичного роману. Російськомовний варіант був написаний у 1842 р., про що свідчить цензурний дозвіл вказаний у виданні, і у 1843 р. вийшов друком в Києві. У ньому молодий автор відобразив історичне минуле України. У цей же рік П. Куліш публікує віршовану історичну хроніку «Україна» вже українською мовою, у якій він намагався на основі народних переказів і дум відтворити історію своєї Батьківщини.

Літературне визнання П. Куліш отримав після виходу у світ твору «Чорна рада. Хроніка 1663 року», який став першим історичним романом в українській літературі. Над твором Куліш працював близько 14 років. Перша згадка про твір, як задум, датована 1843 р. у листуванні письменника.

Перші розділи роману автор написав українською мовою та опублікував у журналі «Современник» у 1845 р. Повний текст твору опублікувати відразу П. Кулішеві не вдалося че-

**Іл. 3. Титульний аркуш
«Чорної ради» (Одеса, 1900)**

зберігаються у фондах університетської бібліотеки. В Одесі історична хроніка також мала свою популярність і видавалася в місцевих друкарнях у ХІХ–ХХ ст. Серед одеських видань П. Куліша вирізняється примірник 1900 р., надрукований у типографії відомого видавця, мецената та шанувальника української літератури Юхима Івановича Фесенка (1850–1926).

У жовтні 1858 р. П. Куліш офіційно звернувся до міністерства народної освіти з проханням дозволити видавати український журнал «Хата, южно-русский словарь словесности, истории, этнографии и сельского хозяйства». Однак, попри відсутність провокації у самій назві, Кулішеві було відмовлено через його політичну неблагонадійність. Пізніше Пантелеймон Олександрович одержав дозвіл на видання альманаху під тією назвою, який у 1860 р. було надруковано у двох випусках. Планувалося видання серій альманахів, але цей задум не було реалізовано через заборону цензури. У фондах універ-

рез арешт і заслання за діяльність у Кирило-Мефодіївському братстві. Досить скоро, у грудні 1850 р., його було звільнено. У 1856 р. письменник повертається до роботи над текстом роману, створює його другу редакцію. І у 1857 р. П. Куліш закінчив «Чорну раду». Спочатку опублікував роман у власному вільному перекладі російською мовою в журналі «Русская беседа» у 1857 р. у Москві. Цього ж року паралельно у Петербурзі роман вийшов окремим виданням українською мовою. Два примірника цього першого рідкісного повного видання

Іл. 4. Титульний аркуш «Нового завіту» (Львів, 1893)

ситетської бібліотеки, зберігається лише другий випуск цього журналу.

Слід відзначити й перекладацьку діяльність П. Куліша, а особливо в останні роки життя. Він знав майже всі слов'янські, французьку, англійську, німецьку, італійську, іспанську, латинську та старосврейську мови [5, с. 30]. Переклав твори великих геніїв світової літератури, таких як Г. Гете, Й. Міллер, Г. Гейне, В. Шекспір та ін. Переклади світової літератури, зроблені П. Кулішем, користувалися популярністю в українського читача та давали змогу познайомитися

з культурним надбанням інших народів.

Серед найстаріших і найцінніших книжкових видань П. Куліша стала робота над перекладом Святого Письма українською мовою, яку він розпочав у 60-х роках XIX ст.

Невдовзі до нього приєднався Іван Нечуй-Левицький (1838–1918) – український письменник, етнограф, фольклорист, педагог, а у 1869 р. вони залучили до перекладу Івана Пулюя (1845–1918) – відомого вченого-фізика, який мав глибокі знання з богослов'я. У 1881 р. у Львові Наукове товариство ім. Т. Шевченка видало окремою книгою Новий Завіт у їхньому перекладі. У наступні роки продовжувалося перевидання Нового Завіту українською мовою. У Науковій бібліотеці Одеського національного університету зберігається примірник львівського видання 1893 р. зі штампом «UCRAINICA» на титульному аркуші.

Робота ж над Старим Завітом тривала, але під час загадко-

вої пожежі 1885 р. на хуторі Мотронівка, де мешкав у той час письменник, рукопис згорів. Працювати над перекладом довелося з самого початку. Він знову береться за роботу та до своєї смерті 1897 р. повторно перекладає Старий Завіт українською мовою. Він не встигає наново перекласти тільки Псалтир і декілька книг пророчого циклу. І. Нечуй-Левицький перекладає ті декілька книг Старого Завіту, які не встиг перекласти П. Куліш, а Іван Пулюй додає до уже перекладеного Кулішем тексту Псалтир. Із 1901 р. починається безпосередня підготовка до друкування всієї Біблії українською мовою.

І наприкінці 1903 р. у Відні виходить перший повний переклад Біблії українською мовою. На твердій обкладинці її було витіснено українською мовою: «Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького й І. Пулюя. Відень, 1903». Видання Біблії в українському перекладі стало визначною подією в літературному житті України.

Отже, як бачимо, багатий творчий доробок П. Куліша, який представлений у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в колекції *Ucrainica*, складає вагомую частину національного надбання і має важливе значення для розвитку та популяризації української культури. Перспективи вивчення «розпорошеного» книжкового зібрання *Ucrainica* у фондах Наукової бібліотеки пов'язані із подальшим виявленням рідкісних і цінних примірників української книги та відновлення історичної колекції у повній мірі.

Список використаної літератури

1. Архів НБ ОНУ. – Ф. 1 : Наукова бібліотека, 1903–... – Од. зб. 46 : Українізація 1924–1926 рр. – Арк. 3.
2. Два століття служіння книзі. Історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 1817–2017 : [монографія] / М. В. Алексєнко, М. О. Подрезова, О. В. Полєвщикова, В. П. Пружина, В. В. Самодурова ; авт. вступ. ст. та

- наук. ред. І. М. Коваль ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. О. С. Мурашко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : ОНУ, 2017. – 292 с. : іл.
3. Кирилюк Є. Бібліографія праць П. О. Куліша та писань про нього / Є. Кирилюк ; Всеукр. акад. наук, Бібліогр. коміс. – Київ : [б. в.], 1929. – 122 с. – (Українська бібліографія ; вип. 2).
 4. Комаров Б. Український відділ Одеської Центральної наукової бібліотеки / Б. Комаров // Журн. бібліотекознавства та бібліографії. – 1928. – № 2. – С. 117–120.
 5. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш : до 170-річчя від дня народження / Є. К. Нахлік. – Київ : т-во Знання УРСР, 1989. – (Серія 6, Література і мистецтво ; № 5). – 48 с.
 6. Ревенко Д. В. Фонд «UCRAINICA» в Одеській центральній науковій бібліотеці [Електронний ресурс] / Д. В. Ревенко // Biblio-Колегіум Наук. б-ки Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. – 2017. – Вип. 11. – Електрон. дан. – Режим доступу: <https://bit.ly/340LxKb> (дата звернення: 05.11.2019). – Загол. з екрана.
 7. Хроніка–2000 : український культурологічний альманах / редкол.: Ю. Буряк (гол. ред.) [та ін.]. – Київ : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2009. – Вип. 78 : Пантелеймон Куліш : письменник, філософ, громадянин : до 190-річчя від дня народження П. О. Куліша. – 536 с.

Д. В. Ревенко

**ИЗДАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ П. КУЛИША ИЗ
РАССЕЯННОЙ КОЛЛЕКЦИИ UCRAINICA В ФОНДЕ
НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА**

Данная статья посвящена 200-летию юбилею со дня рождения известного украинского писателя, ученого-филолога, переводчика, литературного критика, публициста, историка, этнографа, фольклориста, редактора и издателя Пантелеймона Кулиша. В процессе восстановления рассеянной коллекции Ucrainica в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова было установлено, что кроме книг по истории украинского

языкознания XI–XX вв., исследований по истории Украины, значительную часть собрания составляют редкие и ценные издания украинских литературных классиков.

В статье представлен краткий обзор творческого наследия П. Кулиша на примере прижизненных и редких изданий, хранящихся в фондах Научной библиотеки. Это «Чёрная рада. Хроника 1663 года» – первый историческим романом в украинской литературе. Первое полное издание «Черной рады» на украинском языке вышло в Петербурге 1857 г. Два экземпляра этого первого редкого полного издания хранятся в фондах университетской библиотеки. Среди одесских изданий П. Кулиша – экземпляр 1900 г., изданный в типографии известного издателя, мецената и поклонника украинской литературы Ефима Ивановича Фесенко (1850–1926).

Среди ранних и ценных изданий П. Кулиша особое место занимает перевод Священного Писания на украинский язык, который он начал в 60-х гг. XIX в. В 1881 г. во Львове Научное общество им. Т. Шевченко издало отдельной книгой перевод Нового Завета П. Кулиша, Ивана Нечуя-Левицкого и Ивана Полноя. В последующие годы продолжалось переиздание Нового Завета на украинском языке. В Научной библиотеке хранится экземпляр львовского издания 1893 г. со штампом «UCRAINICA» на титульном листе.

В дальнейшем будет продолжаться работа по изучению и реконструкции «рассеянной» книжной коллекции Ucrainica в фондах Научной библиотеки с последующим выявлением экземпляров украинской книги со штампом «UCRAINICA», восстановление фонда в полной мере с раскрытием его состава.

Ключевые слова: украинская книга, Ucrainica, украиника, П. Кулиш.